

Vogels en windmolens langs de Friese waddenkust en op de Afsluitdijk

Vogels of mo

Klaas van Dijk, Meinte Engelmoer, Johan Taal

Friesland is een provincie met veel wind. Met de streekplanuitwerking Windstreek is de discussie over groot-schalige opwekking van windenergie in Friesland hoog opgelaaid. Al eerder is in Noorderbreedte in de rubriek Doodzonde aandacht besteed aan dit 'waanzinnige Friese plan voor de massale plaatsing van windmolens op en aan de kust'. Toch duurde het enige tijd voor de volledige omvang van de plannen tot ons doordrong. Tenslotte waren en zijn we overtuigd van de wenselijkheid van de opwekking van schone energie. Maar zoals de plannen er nu liggen wil iedereen wel de lusten van windenergie, terwijl de lasten worden weggeschoven in de richting van natuurgebieden, naar plaatsen waar weinig maatschappelijke weerstand verwacht kan worden. En inderdaad, rotganzen, toppereenden en kanoetstrandlopers kunnen nu eenmaal geen bezwaarschriften indienen. Vandaar dat Vogelbescherming Nederland en de Wadvogelwerkgroep FFF met de Waddenvereniging, het Wereld Natuurfonds, Natuurmonumenten en de Friese Milieufederatie opkomen voor het belang van vogels. Immers, Waddenzee en IJsselmeer zijn van internationale betekenis voor grote aantallen vogels.

In het geval van de windmolenplannen lijken bij het provinciebestuur natuurwaarden vrijwel geen rol te spelen bij de besluitvorming. Men kan stellen dat ze systematisch worden gemarginaliseerd. Toch is de Planologische Kernbeslissing (PKB) Waddenzee (het officiële rijksbeleid) duidelijk over windenergie: geen opwekking van windenergie in de Waddenzee en ook niet binnen een strook van 1 à 2 kilometer vanaf de PKB-grens als ornithologische belangen zich daartegen verzetten. En deze verzetten zich er wel degelijk tegen, terwijl de zwaarwegende maatschappelijke belangen die nodig zijn om dergelijke ingrepen te rechtvaardigen, absoluut niet aan de orde zijn. Het gaat immers slechts om de productie van een relatief klein deel van de totale voorgenomen landelijke windenergieproductie. De Wadvogelwerkgroep FFF verricht al meer dan twintig jaar onderzoek naar de avifaunistische waarden van de Friese waddenkust. Deze informatie heeft een belangrij-

Fuut legt ei, foto Martijn de Jonge

ens

ke rol gespeeld bij de besluitvorming rond Noord-Friesland Buitendijks. Daarentegen blijkt uit een nauwkeurige bestudering van de milieu-effectrapportage (mer) dat belangrijke bronnen van de Wadvogelwerkgroep niet zijn gebruikt (5), terwijl bij de informatieverzameling wel een aantal mensen van de Wadvogelwerkgroep is geraadpleegd. Hierdoor is de mer op essentiële punten onjuist en onvolledig. Vooral de vogelwaarden op de oostelijk gelegen locaties zijn sterk ondergewaardeerd. Ten aanzien van de Waddenzee volgt bovendien uit de toepassing van de Natuurbeschermingswet, de Vogelrichtlijn en de Conventie van Ramsar dat in absolute zin de aanwezige vogelwaarden niet mogen worden geschaad. De mer geeft dit inzicht niet. Wel wordt via een ingewikkelde rekenmethode een getalsmatige verhouding vastgelegd tussen bijvoorbeeld de schaduwwerking en de 1%-norm*. Op deze wijze worden volstrekt ongelijkwaardige zaken aan elkaar gerelateerd en wordt verzuimd inzicht te geven in absolute effecten op vogels.

Drie bezwaren

- 1 Vogels hebben geen rechten gestudeerd. Ze weten daarom niet dat er een juridische PKB-grens bestaat. Vooral bij stormvloed zijn veel wadvogels gedwongen binnendijks te overtuigen, met name daar waar de oppervlakte buitendijkse gronden klein is. Daarnaast rust een deel van de wadvogels bij normaal hoogwater ook regelmatig binnendijks. Juist deze binnendijkse gebieden (bijvoorbeeld de Polder de Oude Bildtpollen, Holwerderoostpolder,

* Als in een gebied geregeld meer dan 1% van een vast omschreven watervogelpopulatie verblijft, dan wordt dat gebied als internationaal belangrijk gekwalificeerd. Zowel de Waddenzee als het IJsselmeer voldoen ruimschoots aan dit criterium.

Ternaarderpolder en bij de Westhoek) staan op de nominatie voor plaatsing van windmolens. Plaatsing van windmolens in dergelijke polders heeft allereerst als gevolg dat er een aanzienlijke verstoring plaatsvindt van vele tienduizenden wadvogels op de tijdelijke hoogwatervluchtplaatsen. Vogels houden niet van verstoring. Het gevolg zal dan ook zijn dat vogels van de Waddenzee een deel van hun leefgebied verliezen. Daarnaast is er juist onder deze omstandigheden een sterk vergrote kans op slachtoffers. Immers, stormvloed vinden plaats bij harde wind of storm, vaak in de winter als het maar kort licht is. Met andere woorden: juist bij slecht-weersituaties, als de manoeuvreerbaarheid van vogels sterk vermindert ('s nachts, gecombineerd met harde wind), vinden de meest risicovolle vliegbewegingen plaats.

- 2 Naast bovengenoemde vliegbewegingen van vogels onder invloed van het getij vinden overal langs de kust van de Friese vastelandskust voortdurend slaaptrekbewegingen plaats van soorten die 's nachts op de Waddenzee slapen, bijvoorbeeld de wulp, de zilvermeeuw en de stormmeeuw, of er juist overdag rusten zoals de smient en de wilde eend. Het gaat om vele duizenden exemplaren van iedere soort. Deze slaaptrekbewegingen vinden hoofdzakelijk plaats in de schemer of 's nachts, veelal op rotorhoogte, en dus onder omstandigheden dat de kans op aanvaringslachtoffers wordt verhoogd.
- 3 Tenslotte vindt in nazomer en herfst gestuwde seizoenstrek van zangvogels plaats langs de Friese vastelandskust. Onderzoek wijst op een kans op aanvaringslachtoffers van 0,01 tot 0,2% per windturbine. Maar een aaneenschakeling van windmolenclusters langs de waddenkust tussen Lauwersoog en Harlingen verhoogt niet alleen de kans op aanvaring, maar doet ook een groter beroep op het uithoudingsvermogen van de vogels, omdat zij steeds moeten uitwijken. Met andere woorden: er zal een sterk cumulatief effect optreden.

Afsluitdijk

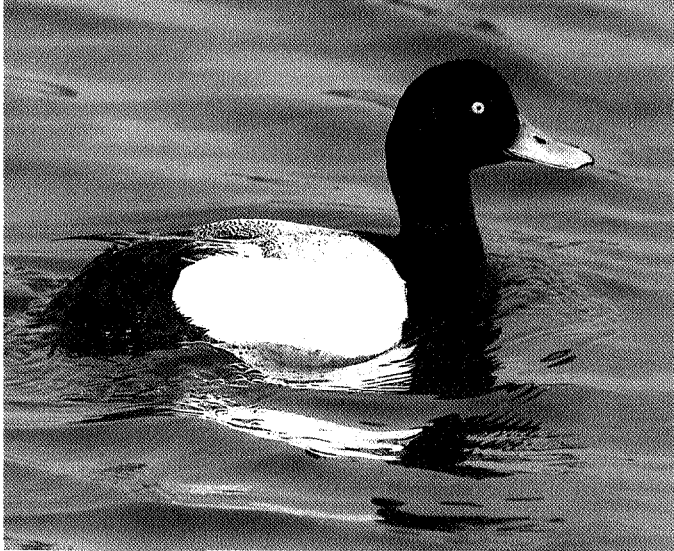
Ecologisch gezien vormt de Afsluitdijk in feite een kunstmatige grens tussen de Waddenzee en het IJsselmeer. Tussen beide gebieden bestaan dan ook veel ecologische relaties. De Afsluitdijk valt binnen de eerder genoemde strook van 1 à 2 km vanaf de

PKB-grens, zodat ook hier geldt dat opwekking van windenergie alleen dan mogelijk is als ornithologische belangen zich er niet tegen verzetten. Bovendien is het beleid in het kader van de Ecologische Hoofdstructuur ook van toepassing op de Afsluitdijk. Vogelbescherming Nederland concludeert in een recent verschenen rapport (7) dat plaatsing van windmolens langs de Afsluitdijk wel degelijk leidt tot ernstige vogelhinder.

Zo zou men ter voorkoming van vogelslachtoffers moeten kiezen voor een opstelling parallel aan de belangrijkste (nachtelijke) vliegroute. In het geval van de Afsluitdijk is dat niet mogelijk, omdat zowel dwars op als parallel aan de dijk belangrijke risicovolle vliegbewegingen plaatsvinden. Parallel aan de Afsluitdijk vindt gestuwde seizoenstrek plaats. Overdag is de kans op slachtoffers gering, maar 's nachts kan onder bepaalde weersomstandigheden massale gestuwde trek optreden met een gereede kans op zogenaamde rampnachten. Dwars op de Afsluitdijk vinden dagelijks over de gehele lengte intensieve vliegbewegingen plaats van een aantal watervogelsoorten, waaronder de aalscholver, de fuut, de toppereend, de zaagbekken en de zwarte stern.

Toppereend

De grootste zorg als het gaat om de vogelslachtoffers geldt wel de toppereend. Gemiddeld overwinteren ruim 130.000 toppereenden in het noordelijk IJsselmeergebied, ongeveer 45% van de totale NW-Europese populatie. Driehoeksmosselen in het IJsselmeer vormen de belangrijkste voedselbron, maar daarnaast worden 's nachts voedselvluchten naar de Waddenzee gemaakt om mosselen te bemachtigen. Het aantal dagelijkse passages over de Afsluitdijk, vooral in het donker en dus met een verhoogd risico op aanvaringen met windturbines, wordt geschat op maximaal 40.000 tot 60.000. De vogels vliegen voor zover bekend op een hoogte van enkele tientallen meters, binnen het bereik van de rotor. Ook is de horizon 's nachts naar alle kanten onverlicht, hetgeen de kans op slachtoffers sterk vergroot. Dit alles betekent dat bij een conservatief ingeschatte aanvaringskans van 1% per passage en dat bij plaatsing van windmolens over de totale lengte van de Afsluitdijk, het aantal slachtoffers

Toppereend, foto Bert Bos

onder de toppereend wel eens op zou kunnen lopen tot 60.000 à 90.000 per seizoen.

Negatieve effecten

Het is opvallend dat de huidige verspreiding van soorten als de fuut, de knobbelzwaan, de krakeend, de tafeleend, de toppereend en de kuifeend over het algemeen niet samenvalt met de ligging van de beste voedselgebieden binnen het IJsselmeer. Wel zijn de Afsluitdijk en de Houtribdijk de gebieden met de laagste recreatiedruk, waar de kans op verstoring door watersporters het geringst is. Hieruit kan opgemaakt worden dat in de huidige situatie de mogelijkheden voor watervogels om het IJsselmeer optimaal te benutten al aardig zijn ingeperkt. Dit probleem speelt met name tijdens de balts in het vroege voorjaar en tijdens de rui in de nazomer, wanneer de vogels een paar weken lang niet kunnen vliegen. Het zijn perioden waarin de vogels bijzonder kwetsbaar en extra gevoelig voor verstoring zijn.

De verstoring van watervogels door plaatsing van windturbines moet dan ook gezien worden in het kader van de al sterk beperkte mogelijkheden die er voor vogels op het IJsselmeer zijn. Naast de verstoring door recreatie hebben we namelijk ook te

maken met een aanzienlijke verstoring door jacht langs grote delen van de Noord-Hollandse kust. Bovendien moeten de vogelslachten die zouden vallen bij de plaatsing van de windturbines, opgeteld worden bij de verkeerslachten die er nu al vallen en bij de duizenden duikende watervogels (futen, duikenden en zaagbekken) die jaarlijks in visnetten van de beroepsvisserij omkomen. Plaatsing van windturbines leidt

onherroepelijk tot biotoopverlies en een verdere versnippering van leefgebieden, en daarmee tot een draagkrachtvermindering van het gebied voor de betreffende soorten.

Conclusie

Vaak wordt het vogelonderzoek bij het windmolenpark in Oosterbierum (8) aangehaald om aan te geven dat het met vogelhinder en vogelslachten wel meevalt. Het park in Oosterbierum ligt echter 2 tot 3 km landinwaarts. Hierdoor zijn de gegevens niet zonder meer toepasbaar op de situatie bij Noord-Friesland Buitendijks. Wel heeft het onderzoek bij Oosterbierum duidelijk gemaakt dat iedere windturbine 0,01 - 0,2% van de langsvliegende vogels uit de lucht haalt, afhankelijk van de tijd van de dag en de weersomstandigheden. Er is door de provincie echter geen onderzoeksopdracht verstrekt voor kwantitatief onderzoek naar de vogelbewegingen over de verschillende locaties langs de Afsluitdijk en langs de vastelandskust van Friesland, ondanks het feit dat het bestaan van grote vogelbewegingen in kwalitatieve zin bekend was. Juist dergelijke informatie was noodzakelijk geweest voor een goede besluitvorming.

Toch is nu al zonneklaar dat zowel voor de gehele locatie Afsluitdijk als voor de binnendijks geplande locaties langs de Friese vastelandskust de ornithologische bezwaren van dien aard zijn dat alleen al op

grond van de PKB-Waddenzee geen windturbines geplaatst mogen worden in de eerste 1 à 2 km vanaf de zeedijk op de locaties die inmiddels in de vastgestelde streekplanuitwerking Windstreek gereserveerd zijn. Hetzelfde geldt voor de gehele locatie Afsluitdijk. Daarnaast handelt de provincie Friesland in strijd met het rijksbeleid (PKB-Waddenzee en Structuurschema Groene Ruimte) en met de internationale verplichtingen die voortvloeien uit de Vogelrichtlijn, de Habitatrichtlijn en de Conventie van Ramsar. Provinciale vertegenwoordigers zijn niet alleen gekozen om belangen af te wegen, maar ook om toe te zien op het naleven van deze verdragen. Dar alle aangevoerde bezwaren van de natuur- en milieubeweging tegen de streekplanuitwerking ongegrond worden verklaard getuigt niet alleen van een minachting voor de natuur maar ook van een weinig doordacht provinciaal natuurbeleid. Het wordt dan ook hoog tijd dat de provincie Friesland een begin gaat maken met een gefundeerd en samenhangend natuurbeleid, gebaseerd op (inter)nationale verdragen en overeenkomsten.

Klaas van Dijk is als regioconsulent Noord werkzaam bij Vogelbescherming Nederland, Postbus 1020, 9701 BA Groningen. Meinte Engelmoer en Johan Taal zijn respectievelijk voorzitter en secretaris van de Wadovogelwerkgroep FFF.

Literatuur

- 1 Van Dijk, K. en E. Wymenga, *Mogelijke effecten van windmolenpark Opdijk bij Oudebildtzijl op vogels*. A&W-rapport 65. Altenburg & Wymenga, Veenwouden, 1993.
- 2 Engelmoer, M., K. van Dijk en A. Timmerman Azn, *Vogels van de Friese Waddenkust*. FFF-rapport 20, Leeuwarden, 1983.
- 3 Engelmoer, M. en A. Ferwerda, *'Vogels langs de Friese Waddenkust' in: U. Hosper en J. de Vlas (red.), Noord-Friesland Buitendijks. It Fryske Gea, Olterterp, 1994.*
- 4 Kuipers, R. en J. Feddema, *'Broedvogels langs de Friese Waddenkust in 1991'*. *Twirre* 3(1), 1992, 1-4.
- 5 Spaans, A.L. en L.M.J. van den Bergh, *mer Windstreek. Basisrapport A. Grootchalige windenergie en vogels in Friesland: een onderzoek naar de mogelijke hinder van vogels van het project windstreek*. IBN-rapport 112. IBN-DLO, Wageningen, 1994.
- 6 Van den Tempel, R., *Negatieve effecten voor vogels van windturbines op de Afsluitdijk*. Rapport. Vogelbescherming Nederland, Zeist, 1995.
- 7 Van den Tempel, R. en E.R. Osieck, *Belangrijke Vogelgebieden in Nederland*. Technisch Rapport 13. Vogelbescherming Nederland, Zeist, 1994.
- 8 Winkelman, J.E., *De invloed van de SEP-proefwindcentrale te Oosterbierum (Fr.) op vogels*. Rapport. IBN-DLO, Arnhem, 1992.